

L'escola rural a Catalunya al darrer quart del segle xx. De l'impacte de les polítiques educatives a la influència de les transformacions socials, culturals i econòmiques: un primer balanç¹

Joan Soler i Mata

Universitat de Vic

RESUM

L'article analitza l'evolució de l'escola rural a Catalunya durant el darrer terç del segle xx i fixa l'atenció en tres eixos. En primer lloc, es valora l'impacte de les polítiques educatives d'ençà de l'aplicació de la Llei Villar Palasí de l'any 1970, passant pels canvis de la transició política i els traspassos de les competències d'ensenyament a la Generalitat de Catalunya. El segon eix d'estudi són els elements que configuren les reflexions pedagògiques damunt les quals es construeix la pràctica educativa a l'escola rural. Finalment, l'article destaca la trajectòria del moviment de mestres d'escola rural i la tasca del Secretariat d'Escola Rural de Catalunya en la renovació pedagògica de l'escola rural. Aquesta evolució històrica es construeix en tres etapes marcades per tres esdeveniments clau de la política educativa: la Llei Villar de 1970, els traspassos de competències a la Generalitat a partir de 1980 i l'aprovació de la LOGSE l'any 1990.

PARAULES CLAU: política educativa, escola rural, renovació pedagògica, història de l'educació.

ABSTRACT

The article analyses the evolution of the rural school in Catalonia over the last three decades of the 20th Century, and focuses on three areas. First of all, the impact of educational policies following the application of the Villar Palasí Law of 1970, through the changes

1. Article redactat a partir de la ponència presentada al Seminari d'Història de l'Educació «L'escola rural, balanç d'un segle», celebrat a Vic el dia 3 de desembre de 2004 i organitzat per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i la Facultat d'Educació de la Universitat de Vic.

spawned by the political transition and the transfers of powers in teaching to the Autonomous Government of Catalonia. The second focal point of study addresses the elements that configure the pedagogical reflections on which educational practice is built in the rural school. Finally, the article highlights the trajectory of the movements of rural school teachers and the work of the Secretariat of Rural School of Catalonia in the pedagogical renovation of the rural school. This historic evolution is based on three stages marked by three key events in educational policy: The Villar Law of 1970, the transfers of powers to the Autonomous Government of Catalonia after 1980, and the approval of the LOGSE (Llei d'Ordenciació General del Sistema Educatiu) in 1990.

KEY WORDS: educational policy, rural school, pedagogical renovation, history of education.

La història de l'escola rural és la història d'un abandonament o, com l'anomena Miguel Ángel Ortega, la història de la ventafocs o la parenta pobra del sistema educatiu espanyol.² Molt sovint la realitat de l'escola rural ha estat la conseqüència d'una política nefasta: l'absència de qualsevol política amb relació a l'educació del món rural. Però també és la història d'una lluita i d'un moviment per la millora de l'escola i per la seva supervivència.

L'objectiu de l'article és fer una anàlisi de l'evolució de l'escola rural a Catalunya a partir de tres eixos:

– 1r L'impacte de la política educativa desplegada a partir de la Llei general d'educació (LGE) de 1970 i, posteriorment, dels canvis que s'apliquen durant la transició política del franquisme a la democràcia i els traspassos de competències i serveis educatius a la Generalitat de Catalunya.

– 2n Els elements que configuren el discurs i la reflexió pedagògica que impregna la pràctica educativa en el medi rural.

– 3r La trajectòria del moviment de mestres d'escola rural i del Secretariat d'Escola Rural de Catalunya en el marc de la lluita per la transformació de l'escola pública.³

El balanç històric del darrer quart del segle XX o més exactament dels darrers trenta anys permet estructurar una evolució en tres moments, que són les tres etapes que analitzarem:⁴

2. Vegeu M. A. ORTEGA, *La parenta pobre: Significante y significados de la escuela rural*, Madrid, CIDE, Ministerio de Educación y Ciencia, 1995.

3. L'anàlisi que presentem no hauria estat possible sense tenir accés a una valuosa documentació original i, sovint, no publicada que ens ha facilitat Joan Lluís Tous de Verdú, un mestre pioner i actiu a favor de la causa de l'escola rural de Catalunya.

4. La contextualització d'aquestes etapes es pot completar amb la consulta dels articles següents: J. FEU, «Polítiques educatives a l'entorn de l'escola rural», *Educació i Història*, núm. 4 (1999-2000), p. 110-133; J. M. HERNÁNDEZ DÍAZ, «La escuela rural en la España del siglo XX», *Revista de Educación*, núm. extraordinari (2000), p. 113-136.

Primera etapa (1970-1979)

Els anys setanta, la Llei general d'educació (la Llei Villar Palasí) de 1970; la política de concentracions escolars; el tancament d'escoles rurals;⁵ la lluita per la millora de l'escola pública;⁶ la transició política i el procés de democratització de l'educació; el nou Estatut d'Autonomia de Catalunya; les primeres eleccions municipals democràtiques de 1979.

Segona etapa (1980-1989)

Els anys vuitanta, els traspassos de competències i de serveis d'ensenyament a la Generalitat; la represa de la renovació pedagògica a l'escola rural; el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya; l'impuls de les Jornades d'Escola Rural; les primeres experiències de zones escolars en el medi rural; el Decret de constitució de les zones escolars rurals (Decret 195/1988 de 27 de juliol).

Tercera etapa (1990-1998)

Els anys noranta, el reconeixement administratiu de les primeres quinze zones escolars rurals (1990); l'impacte de la LOGSE (1990); el Reglament Orgànic de Centres (1996); els acords sindicals de juliol de 1997; les transformacions socials i econòmiques del món rural; els nous reptes i perspectives del canvi de segle.

Primera etapa (1970-1979): de l'impacte de la LGE a les Primeres Jornades d'Escola Rural de Catalunya

La Llei general d'educació de 1970 (la Llei Villar Palasí) accelera el procés de concentració escolar iniciat en la dècada dels seixanta. La insistència en la gra-

5. Vegeu M. SUBIRATS, *L'escola rural a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62 i Rosa Sensat, 1983.

6. Durant els darrers anys del franquisme i els primers de la transició democràtica se succeeixen manifestacions i pronunciaments en favor de la millora de l'escola pública després de les mancances en l'aplicació de la Llei Villar Palasí. Cal assenyalar de manera significativa els documents de les Escoles d'Estiu de Rosa Sensat dels anys 1975 i 1976, «Per una escola pública» i «Per una nova escola pública catalana». La revista *Perspectiva Escolar*, en els números 8 i 9 de juliol-setembre de 1976, es fa ressò i reproduceix les declaracions i els documents més rellevants en defensa de l'escola pública tan instrumentalitzada i, a la vegada, abandonada per la política franquista.

duació escolar i en una determinada visió de la igualtat d'oportunitats produeixen un fort impacte en les escoles petites. Davant la impossibilitat d'organitzar la segona etapa de la nova EGB, els alumnes de les escoles rurals no podien seguir l'escolaritat obligatòria en l'escola del seu poble: tots, doncs, concentrats cap als pobles grans. L'excusa o la raó educativa, com es vulguí anomenar, era la millora de la qualitat. La conseqüència va ser la desaparició d'un nombre notable d'escoles unitàries rurals i l'augment destacat de les xifres del transport escolar. Les dades són prou evidents. Vegem-ne alguns exemples:

1r exemple: la disminució del nombre de centres públics⁷

<i>Nombre d'escoles estatals a Catalunya</i>		
<i>Curs escolar</i>	<i>1971-1972</i>	<i>1978-1979</i>
<i>Total (quatre províncies)</i>	<i>2.092</i>	<i>1.489</i>

En resum, desapareixen el 28,8 % dels centres estatals.

2n exemple: el cas de la comarca d'Osona⁸

<i>Curs 1974-1975:</i>	<i>72 escoles públiques</i>
<i>Curs 1977-1978:</i>	<i>46 escoles públiques</i>

(A Catalunya la disminució és de 189 escoles; sobretot al Bages, Osona i els dos Pallars).

3r exemple: les xifres del transport escolar⁹

<i>Dades sobre el transport escolar a Girona</i>		
<i>Curs</i>	<i>Núm. d'alumnes</i>	<i>Itineraris</i>
<i>1962-1963</i>	<i>448</i>	<i>15</i>
<i>1965-1966</i>	<i>2.543</i>	<i>68</i>
<i>1969-1970</i>	<i>3.085</i>	<i>86</i>
<i>1970-1971</i>	<i>3.414</i>	<i>95</i>
<i>1978-1979</i>	<i>5.511</i>	<i>95</i>

7. Vegeu M. SUBIRATS, *L'escola rural...*, 1983, p. 29.

8. Vegeu A. TORT, *Informe d'Ensenyament del Pla Estratègic Osona XXI*, Vic, 1992, p. 16. I també l'article de J. SOLER, «L'educació a la comarca d'Osona (1952-2002)», *Ausa* (Vic), núm. 150 (2002), Patronat d'Estudis Ausonencs, p. 491-509.

9. Font: Lluís Mestras i Martí, mestre i inspector gironí (1902-1988); en l'article «L'escola rural i el procés de concentració escolar a Girona», *Perspectiva Escolar*, núm. 36 (1979), p. 3-7.

Aquestes i altres xifres recollides en l'estudi de Marina Subirats ja citat o en els articles de les revistes *Perspectiva Escolar* i *Cuadernos de Pedagogía* que analitzen la problemàtica de l'escola rural i les conseqüències de la política de concentracions escolars, demostren que l'impacte de la Llei general d'educació de 1970 fou notable perquè va afectar de ple l'estructura de les escoles petites i la distribució del mapa escolar. En el cas d'Osona, per exemple, el procés de concentració va provocar la desaparició de l'anomenat «minifundisme escolar» que havia caracteritzat la dècada anterior de 1960, en la qual el 85 % de les escoles estatals osonenques eren unitàries, i va fer extensiu el procés a l'escola parroquial, un model d'escola unitària de l'Església, fortament arrelat a la comarca i que, a partir d'aleshores, tendeix a desaparèixer.

Els criteris, de base econòmica, propis del tecnocratism dels darrers anys del franquisme van infringir un fort cop a una escola rural que, per raons de la pròpia singularitat, ja estava abocada a l'aïllament secular, a la manca de recursos i a la dèbil confiança de mestres i famílies cap a ella. La crisi social i econòmica del món rural¹⁰ va acabar de fer-hi la resta: empènyer el procés de difícil subsistència cap a la possible desaparició d'aquest model escolar no graduat i singular.

La revista *Cuadernos de Pedagogía* es fa ressò d'aquesta situació en un excel·lent i documentat monogràfic de l'any 1976, *La escuela rural en España: crónica de una marginación*, en el qual s'analitza la situació de l'escola rural des de diferents perspectives, però sobretot des del punt de vista socioeconòmic i de política educativa. En aquelles pàgines, Josep M. Bas hi signa un article que comença amb l'afirmació següent: «En la societat espanyola d'avui, l'escola rural apareix com el punt de confluència de dues grans frustracions: la crisi del camp espanyol (víctima propiciatòria del triomfalisme *desarrollista* de la dècada passada) i el col·lapse general del nostre sistema escolar.»¹¹ L'autor analitza les principals xifres relatives a l'escola rural i a les concentracions escolars i planteja l'estudi d'«altres» solucions que les estrictament econòmiques davant el dilema escola unitària-escola graduada plantejat arran de la Llei de 1970: possibilitat de funcionament d'un equip pedagògic complet, treballant en locals separats i amb reunions setmanals, importància per al nen de l'emplaçament de l'escola en el poble, importància de tenir un coneixement directe de la comarca i no només de la població més gran, importància del mestre dels nuclis rurals, necessitat de xarxes poligonals i no només radials

10. Vegeu I. ALDOMÀ, *La crisi de la Catalunya rural: Una geografia dels desequilibris comarcals (1960-1991)*, Lleida, Pagès Editors, 1999.

11. Vegeu J. M. BAS, «Entre la crisis agraria y la crisis educativa: datos y cifras sobre la escuela rural y su entorno», *Cuadernos de Pedagogía*, suplement núm. 2 (maig 1976), p. 15-21.

de carreteres, adequació dels edificis escolars existents i trasllat rotatiu de nens a través dels diferents pobles de la comarca escolar.¹²

La realitat és que quedava un llarg camí per recórrer, tal com s'encarrega de fer notar la mateixa editorial de l'esmentada revista: «Molts problemes queden pendants. La literatura sobre l'escola rural és insuficient a Espanya. El creixement de l'organització dels mestres rurals, malgrat que es desenvolupi ràpidament durant els darrers mesos, xoca amb clares limitacions com a conseqüència de les dificultats geogràfiques, el control estatal i el caciquisme ambiental. L'administració educativa, no només no es decideix a recollir moltes propostes, experiències i plantejaments que són a la boca d'un nombre cada vegada més gran de mestres, sinó que els ignora i, sovint, els amaga.»¹³

De fet, la crisi de l'escola rural era una cara específica de la crisi de l'escola pública de la dècada de 1970: un model d'escola ancorat en les estructures caduques d'un règim autoritari que no responia a les necessitats de canvi i de modernització que una societat més oberta li demanava. Per això quan a la meitat de la dècada, les escoles d'estiu de l'Associació de Mestres Rosa Sensat debaten i fan públics els documents sobre l'escola pública de 1975 i 1976 als quals abans ja hem alludit, no fan més que palesar de forma visible un corrent amagat que s'anava estenent: una reafirmació de l'escola pública i una autoestima dels mestres que hi treballen. Aquest canvi d'actitud és a la base de la «nova» renovació pedagògica d'aquesta dècada, que arrelarà amb força a l'ensenyament públic fins a transformar-lo. Sens dubte, tot i que manquin estudis sobre el tema, els canvis també afecten els mestres d'escola rural, alguns dels quals participen activament en el moviment i preparen, des de les aules dels pobles petits, la renovació pedagògica de l'escola rural.

L'any 1979 esdevindrà clau en el procés de reforma i transformació de l'escola rural a Catalunya. Per una banda, aquell any se celebraren les primeres eleccions municipals democràtiques que impulsaren la reforma de les estructures administratives dels municipis i, és clar, dels pobles petits. L'escola ja no serà vista tant com una càrrega per a les migrades arquies municipals sinó com un element d'identitat i com un servei que les famílies reclamen. La política local intentarà donar resposta a aquestes demandes i els nous alcaldes es convertiran, en alguns casos, en bons defensors de la causa de l'escola.

12. Josep M. Bas adopta aquests suggeriments a partir d'un informe titulat *Estudio monográfico sobre planificación territorial de la educación en el área metropolitana de Barcelona*, elaborat per l'ICE de la UAB. Encara que sembli una paradoxa, a causa de l'àmbit territorial «molt poc» rural de l'informe, s'hi feia referència als problemes de les zones de baixa densitat de població en les quals les dimensions dels centres s'haurien d'adaptar al nombre d'alumnes de la població.

13. Vegeu l'editorial «La escuela rural en España: crónica de una marginación», *Cuadernos de Pedagogía*, suplement núm. 2 (maig 1976), p. 3.

El fet més significatiu de l'any 1979 serà, però, l'organització i celebració de les Primeres Jornades d'Escola Rural de Catalunya, els dies 15 i 16 de juny a Barcelona. El projecte fou impulsat i realitzat des de l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona per intentar assolir els objectius següents:¹⁴

- a) Reunir l'esforç d'equips de mestres que es preocupen per l'escola rural.
- b) Recollir algunes experiències personals de mestres que pateixen els problemes, com també les experiències realitzades en el camp de la formació dels mestres.
- c) Demanar a les institucions que havien iniciat estudis sobre alguns temes relacionats amb l'escola rural que els posseïssin a l'abast dels mestres (Departament d'Ensenyament i Cultura de la Generalitat, la Inspecció Tècnica d'EGB i el Departament de Planificació de l'ICE de l'Autònoma).
- d) Encoratjar el treball per poder convocar unes Segones Jornades de l'Escola Rural.

Les Jornades d'Escola Rural i la reflexió que s'hi produeix representen un punt d'inflexió en l'evolució de l'escola rural a les comarques catalanes. La participació conjunta, en un mateix fòrum, de mestres, de representants de la nova administració autonòmica de la Generalitat que preparava els traspassos de competències, i de professorat universitari a través de l'ICE de l'Autònoma i de l'Escola de Mestres de Sant Cugat va crear les condicions òptimes per a un debat necessari, però sobretot per establir les bases d'un treball continuat amb perspectiva de futur.

En aquest marc de preocupació pedagògica envers l'escola rural és interessant destacar una experiència, desenvolupada en els mesos anteriors a les jornades, de formació inicial del mestre a l'escola i el medi rural. Durant el curs 1978-1979, l'Escola de Mestres de Sant Cugat, pionera en la renovació pedagògica a la universitat, va organitzar una estada a Vallbona de les Monges (Urgell), en la qual onze estudiants i sis professors realitzaren una experiència de formació de mestres arrelada al medi rural en tres etapes: el coneixement del medi (desembre de 1978), l'estudi de la realitat escolar (març de 1979) i l'anàlisi de la realitat humana i cultural (juny de 1979).¹⁵

Els objectius d'aquell assaig pedagògic apuntaven molt amunt: «En els actuals moments, les Escoles de Mestres estem transmetent —si és que en transmetem!—

14. Citats textualment de la publicació de les actes de les jornades: *L'escola rural a Catalunya*, Primeres Jornades organitzades per l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB, Bellaterra, UAB, 1980, p. 6.

15. Vegeu EQUIP DE PROFESSORS I ALUMNES DE L'ESCOLA DE MESTRES DE LA UAB, *Medi rural i formació de mestres: Experiència-pilot a l'escola rural*, Bellaterra, UAB, 1981. L'experiència també està descrita a l'article de M. VILLANUEVA, «La formación de los maestros y la escuela rural», *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 69 (1980), p. 29-32.

un tipus de cultura urbana molt estandarditzada, bé sigui perquè el nostre univers cultural és fonamentalment de cultura urbana, bé perquè la major part dels nostres alumnes provenen de ciutat.» Aquesta breu reflexió reflecteix de forma prou eloqüent l'esperit i el clima de les noves relacions que s'establien entre cultura rural i cultura urbana i, al capdavant, entre renovació pedagògica i escola rural. La mirada renovadora arribava al medi rural des de la universitat, després de dècades d'oblit o de marginació.

Aquesta experiència també va integrar la llista de comunicacions presentades a les Jornades d'Escola Rural del mes de juny d'aquell mateix any. Les Jornades de l'ICE aportaren al debat una nova mirada i els eixos principals sobre els quals transitaria l'escola rural dels anys següents. En primer lloc, la necessitat de definir una política educativa de signe diferent que partís de l'anàlisi i la reflexió sobre les dades i s'apuntalés en una nova visió de la funció social de l'escola en el territori. Aquesta línia de treball marca les aportacions dels participants de l'ICE i de l'administració educativa i s'inspira en els criteris d'una nova forma de veure la igualtat d'oportunitats i la compensació de desigualtats com a justificació per trobar noves fórmules amb vista a una més òptima planificació. Les reflexions que s'hi van fer, sigui a partir d'anàlisis quantitatives, de valoracions qualitatives o de justificacions legals, apuntaven cap a una nova manera d'orientar la política educativa que superés les concentracions escolars i les «comarcalitzacions», en referència a la construcció d'escoles de caràcter comarcal per substituir les escoles unitàries de l'entorn.

L'altre eix de les jornades fou definit per la divulgació d'experiències educatives renovadores que, presentades per diversos mestres o equips de mestres d'escola rural, deixaven ben clares les possibilitats pedagògiques d'un tipus d'escola oblidat des d'aquella cultura urbana que, segons l'esmentat dossier de l'experiència de Sant Cugat, impregnava la renovació pedagògica catalana. Des de diverses comarques s'aportaren experiències que, com a comú denominador, destacaven la importància d'una escola arrelada al medi i a la comunitat, alhora que feien una acurada diagnosi dels problemes de les escoles rurals. La manca de preocupació de l'administració educativa per l'escola rural, el nul arrelament de la majoria de mestres en el territori, la manca de recursos o els problemes derivats de la poca estabilitat dels mestres contrastaven amb l'enorme cabal de possibilitats que algunes experiències aportaven. De tot plegat, se'n derivava la necessitat d'avançar en nous i poc explorats camins de coordinació entre escoles i mestres rurals que, els mesos i anys següents, inspiraran la concepció de la zona escolar rural.

Les Jornades d'Escola Rural de Barcelona que, amb els anys, esdevindran les primeres d'una llarga llista de jornades, havien obert un debat necessari sobre els

diferents temes que envoltaven la problemàtica de l'escola rural, però sobretot havien plantejat l'oportunitat d'un canvi d'orientació en la política educativa i d'aprofundiment en la renovació pedagògica.

L'aportació més important, però, quedaria latent i s'aniria desenvolupant en els anys següents. La forta crisi de l'escola rural de la dècada de 1970 havia tocat fons i les jornades van inspirar nous ànims a diversos grups de mestres de territoris i comarques diferents. La mateixa crisi va esdevenir l'eix vertebrador dels inicis d'un moviment de mestres que, a partir del juny de 1979, tindrà uns referents comuns i començarà a caminar amb la finalitat de buscar i trobar fórmules per resoldre els principals problemes de l'escola rural de Catalunya. Sens dubte, es començava a posar la creu en alguns enunciats de la llista de temes pendents que recordava l'editorial de *Cuadernos de Pedagogía* en el monogràfic citat de 1976. I al final de la dècada, una altra revista, *Perspectiva Escolar*, dedicava un número a l'escola rural amb el mateix esperit que impregnava les Jornades de l'ICE: la indicació dels camins per als canvis que l'escola rural reclamava.¹⁶

És evident que al final de la dècada s'obrien altres horitzons per a l'escola rural catalana que haurien estat difícils de pensar durant els primers anys d'aplicació de la Llei Villar, en ple procés de concentració escolar. No seria, però, del tot encertat reduir aquest canvi d'orientació a un debat de política educativa (concentracions, sí o no) fonamentat en una base econòmica, perquè els elements de reflexió pedagògica també hi són presents. Fent servir una expressió de Marta Mata, es tractava de plantejar-se també el problema pedagògic al costat de les solucions administratives.¹⁷

L'orientació tecnocràtica de la política educativa oficial del darrer franquisme comportava un enfocament pedagògic de perspectiva tecnològica que ignorava la cultura rural o, a tot estirar, la reduïa a un simple i residual objecte d'estudi. La cultura i el currículum escolars eren sobretot urbans i, segons l'opinió d'alguns, «alienants per a les escoles rurals».¹⁸

En aquest context, la reflexió pedagògica dels grups renovadors va intentar superar aquesta contradicció avançant en dues direccions. En primer lloc, aprofundint en la definició de les funcions i el model específic d'escola en l'àmbit rural. En segon lloc, en la recerca d'estratègies didàctiques adequades a una realitat es-

16. Vegeu el monogràfic *Perspectiva Escolar*, núm. 36 (juny 1979): *L'escola rural*, en el qual des de perspectives diferents i amb aportacions de comarques diferents s'analitzen les concentracions escolars, les escoles llar, la necessitat d'adequar les programacions al medi rural, els equips de mestres, la formació inicial del mestre i, en definitiva, es plantegen els elements d'identitat de l'escola rural.

17. Vegeu M. MATA, «L'escola rural», *Perspectiva Escolar*, núm. 36 (juny 1979), p. 54-57.

18. Vegeu M. CIVERA, «Programacions alienants per a les escoles rurals», *Perspectiva Escolar*, núm. 36 (juny 1979), p. 39-42.

colar confegida sobre la base de la diversitat d'edats i nivells dins una mateixa aula, una característica específica de l'escola rural, sobretot en el cas de les escoles unitàries.

El debat sobre la funció i el model d'escola en l'àmbit rural era una altra cara del debat sobre la funció i el model de l'escola pública que tant omplia el debat pedagògic dels anys de la transició política. En el cas que ens ocupa, la possibilitat de construir una escola lligada al medi d'una forma plena i vinculada al poble i al territori era el nucli central d'una reflexió generalitzada, que Marta Mata, en l'article citat de *Perspectiva Escolar*, sistematitza en aquests elements:

— L'adaptació a les realitats i necessitats canviants acceleradament dels nens de poble.

— Una mesura o moltes mesures d'escola.

— La capacitat de buscar i de treballar temes simultàniament a dos o tres nivells d'edat dins d'un programa flexible.

— La relació entre escoles de pobles veïns, entre mestres i nens de pobles veïns.

— La formació inicial i l'exercici professional del mestre.¹⁹

— Les relacions entre el camp i la ciutat, entre l'escola urbana i l'escola rural.

El ressò de la pedagogia activa i dels postulats de l'Escola Nova és ben present en aquests plantejaments. Aquest debat sobre el model d'escola rural no estava al marge, en algun cas, d'una visió encara urbanocèntrica de l'educació i de la societat: el perill de l'aïllament del nen i la nena del món rural. En qualsevol cas, la consciència general coincidia en la necessitat de redefinir la «fesomia pròpia» de l'escola rural catalana de finals del segle xx.

Al costat de l'esforç per definir el model escolar, els grups de mestres més inquietos i renovadors van apostar per la recerca d'estratègies didàctiques específiques o, si es vol, més adients per a l'escola rural. També en aquest àmbit del treball didàctic les ressonàncies de l'activisme pedagògic del primer terç del segle xx són notables i les propostes s'encaminen cap a l'ús de la descoberta i la investigació com a forma de potenciar l'arrelament al medi, i cap a l'aplicació dels principis globalitzadors com a forma d'estructuració del currículum. No queden pas al marge, sinó tot el contrari, les propostes inspirades en les idees i les tècniques de Freinet a l'hora de pensar el treball escolar.²⁰

19. En aquests punts també insisteix molt Joan Lluís Tous, el mestre de Verdú, que recull la pròpia experiència en dues aportacions prou significatives a les jornades de l'ICE i en el monogràfic de *Perspectiva Escolar*.

20. Ens pot servir d'exemple el cas de Manuel Civera, mestre de l'Horta al País Valencià que va a Vilanova de Prades a la Conca de Barberà. En la comunicació que presenta a les jornades de l'any 1979 planteja que canviar l'enciclopèdia Álvarez pels llibres de l'editorial Teide no és suficient, i proposa un pas més, l'orientació del qual ha de ser Freinet.

La síntesi de l'evolució de l'escola rural a Catalunya durant la dècada de 1970 podria servir per dibuixar un final feliç després d'uns anys prou negres. Superada la intensificació de la política de concentracions escolars derivada de l'aplicació de la LGE, sorgeix un incipient moviment de mestres que s'articula al voltant de les primeres jornades de l'any 1979. No està gens malament que, després del tradicional oblit cap a l'escola rural per la universitat, sigui una activitat vinculada a una institució universitària el pal de paller de la renovació. Encara que, de moment, es tracti d'una renovació més anònima però igualment efectiva, emparada en la necessitat de supervivència d'uns mestres que, en uns anys marcats profundament pels canvis socials i polítics, maldaven per redefinir el model d'escola rural i, en molts casos, per no perdre l'existència de la mateixa escola.

Segona etapa (1980-1990): l'origen i el desenvolupament de la zona escolar rural

La dècada de 1980 serà el marc temporal que emmarcarà canvis significatius de la política educativa amb relació a l'escola rural:

a) A Espanya: el triomf socialista en les eleccions generals de 1982 va suposar un notable gir de la política educativa. En l'àmbit rural fou visible des de l'inici de la nova etapa política l'aturada de les concentracions. L'any 1983, el programa d'educació compensatòria constituïa també un programa d'atenció a l'escola rural que va permetre la creació de serveis de suport a l'escola rural: els «centros rurales de innovación educativa» (CRIE) i els centres de recursos pedagògics (CRP), amb extensions en alguns territoris rurals més dispersos. Encara uns quants anys més tard, el 1986, el Govern socialista va elaborar i aplicar el decret dels CRA, els «colegios rurales agrupados» i va promoure el programa d'escoles viatgeres per fomentar la mobilitat i trencar l'aïllament dels alumnes dels nuclis rurals.

b) A Catalunya, la Generalitat, després de l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de 1979, va començar a rebre els traspassos de competències d'ensenyament que van possibilitar una política educativa pròpia amb relació a l'escola rural. Una política educativa en la qual, com en tants aspectes de l'activitat humana, hi va tenir un paper important el coneixement mutu i les connexions personals entre alguns dels nous responsables i el moviment renovador que abans hem descrit.

Si ens centrem en el cas català, objecte del nostre article, hem de fer referència a una de les primeres i més efectives mesures implantades des del Departament d'Ensenyament amb relació a l'escola rural: el Pla de Suport a l'Escola Ru-

ral. La ponència de Ramon Juncosa (cap del Gabinet d'Ordenació Educativa) a les Jornades d'Escola Rural de 1983, analitza i concreta els elements que van orientar aquest pla de suport.²¹

La proposta partia dels objectius educatius que calia assolir (integració del nen en la seva societat, apropament de l'escola a la realitat dels infants, qualitat dels edificis i els equipaments, i estabilitat i preparació del professorat) i plantejava les línies de treball següents:

- Descentralització dels serveis (centres de recursos pedagògics, oficines gestores comarcals, equips d'assessorament psicopedagògic).
- Desconcentració escolar.
- Política de construccions que «tingui en compte les característiques individuals de cada lloc».
- Dotació o renovació d'equipaments.
- Intenció de crear la figura del mestre itinerant per a matèries com l'educació física, la música o els idiomes.

Tot indica que ens trobem davant d'un canvi que obre nous horitzons per a l'escola rural. Un canvi que cal situar i contextualitzar dins el període 1980-1987, en el qual no es poden oblidar alguns fets o activitats significatius que afecten la realitat catalana encara que, en algun cas, es desenvolupin en l'àmbit de l'Estat espanyol:

- Un nombre considerable de publicacions sobre l'escola rural: el llibre de Marina Subirats, *L'escola rural a Catalunya* (1983); el de Jesús Jiménez, *La escuela unitaria* (1982); el de Gregoria Carmena i Jesús G. Regidor, *La escuela en el medio rural* (1984); el de Jaume Albertí i Ramon Bassa, *Les escoles petites a Mallorca* (1985); els monogràfics de les revistes *Cuadernos de Pedagogía* (1981) i *Guix* (1983).²²

- Unes Jornades d'Història de l'Educació sobre l'educació en el medi rural, organitzades per la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i celebrades a Lleida l'any 1984.

- La ponència sobre l'escola rural en el Congrés dels Moviments de Renovació Pedagògica (1983).

- L'activitat d'un Seminari sobre l'Escola Rural dins el Gabinet d'Ordenació Educativa de la Direcció General d'Ensenyament Primari, en el qual participen activament grups de mestres d'escola rural durant el període 1984-1986.

21. Vegeu *Conclusions de les III Jornades d'Escola Rural a Catalunya*, elaborades pel Grup d'Escola Rural de l'Alt Empordà. Es tracta d'un document multicopiat i, per tant, no publicat, que recull el resum de les ponències i taules rodones de les jornades celebrades els dies 16 i 17 d'abril de 1983 a Sant Pere Pescador.

22. Les referències bibliogràfiques completes d'aquestes publicacions es poden trobar a la bibliografia que completa el monogràfic d'aquesta revista.

– Algunes experiències de dinamització i potenciació de l'escola rural: formació permanent institucional (FOPI),²³ plans de suport a l'escola rural a través dels CRP (creats el 1982).

– Les experiències dels CRIE (el d'Alcorisa a Terol, per exemple) o del Colectivo Campos de Castilla al Valle Amblés (Àvila).²⁴

L'anàlisi d'aquesta presència de l'escola rural en el debat educatiu permet extreure una conclusió de caràcter general: el tema de fons de la reflexió pedagògica és el debat sobre el model organitzatiu que cal adoptar per millorar les condicions de l'escola rural.

La reflexió sobre els models possibles es planteja a partir de determinats principis acceptats de forma compartida:

– L'educació té lloc a l'escola i en altres contextos: el poble, la comarca o l'àmbit geogràfic i territorial (el districte escolar que planteja Marina Subirats; el sector escolar o la zona escolar que es va dibuixant en els documents de treball de les diferents jornades).

– La qualitat de l'educació depèn de la interacció mestre-alumne, però també i cada vegada més de la interacció entre els alumnes, del treball en equip dels mestres, dels recursos i de la integració de nous coneixements.

A partir d'aquí es van dissenyant models organitzatius de l'escola rural dirigits a trobar solucions en contextos amplis: àmbits geogràfics que disposin d'una oferta suficient i que possibilitin la integració de serveis i recursos i la interacció entre els diversos actors.

Les *zones escolars rurals* (ZER) a Catalunya i els *colegios rurales agrupados* (CRA) en altres regions i comunitats autònomes de l'Estat espanyol neixen amb aquesta orientació. Amb l'objectiu de constituir un equip docent comú per aplicar un projecte educatiu compartit adreçat a la comunitat educativa d'un mateix territori, format per un conjunt de pobles més o menys propers.

L'origen i el desenvolupament del model de la ZER té lloc dins el debat del moviment de mestres de l'escola rural catalana en el període 1980-1987:

– 1980: les Segones Jornades d'Escola Rural de Tàrrrega se celebren sota els lemes «Aturem les concentracions» i «Comencem a parlar de zona o sector escolar».

– 1987: les Sisenes Jornades d'Escola Rural de Banyoles són la culminació d'un llarg debat que cristal·litza en el document *Projecte de Zones Escolars per a l'Escola Rural*.

23. Vegeu M. CASTANY, «Experiència institucional de formació del professorat d'escola unitària al Berguedà», a *L'escola dins el món rural: Actes de les IV Jornades d'Escola Rural (Valls, abril 1984)*, Bellaterra, ICE de la UAB, 1985, p. 95-98.

24. COLECTIVO CAMPOS DE CASTILLA, *Escuela rural: Una propuesta educativa en marcha*, Madrid, Narcea, 1987.

Aquestes dues dates i esdeveniments emmarquen un procés participatiu, crític i creatiu en el qual, al costat del protagonisme del moviment de mestres d'escola rural, hi conflueixen altres sectors i institucions. Els referents clau del procés són:

— 1983: les Terceres Jornades ja citades de Sant Pere Pescador (Alt Empordà). Són el resultat d'un important procés de preparació (articles, enquestes, difusió a través de la premsa, etc.). Els documents escrits que s'hi produeixen plantegen la necessitat d'agrupacions escolars (zona, àrea, agrupació). Les conclusions són clares: aturar les concentracions, estabilitat dels mestres, creació de zones escolars formades per escoles veïnes, intercanvi d'experiències i arrelament al medi.

— 1984: les Quartes Jornades de Valls (Alt Camp)²⁵ acullen la participació de diferents sectors (pares, Administració, partits polítics, etc.). El treball se centra en l'anàlisi de la realitat de l'escola rural i en l'elaboració de propostes organitzatives i de millora, al costat de l'intercanvi d'experiències de treball pedagògic. La presentació de la comunicació «Zona escolar rural» és la gènesi del document *La zona escolar: Una proposta de racionalització i millora de la xarxa escolar de Catalunya*, del Grup de Mestres Urgell-Segarra.

— 1985: les Cinquenes Jornades de la Seu d'Urgell²⁶ són la clau en el procés de definició de la ZER. Després d'un interessant procés de preparació i debat, organitzat des de l'ICE de la UAB, les ponències que s'hi presenten tracten sobre la zona escolar rural, les relacions de l'escola rural amb l'Administració, i l'escola rural i l'ensenyament mitjà. També es presenten comunicacions sobre aspectes metodològics i didàctics per a una aula amb nens de diferents edats i nivells.

Aquest llarg i intens procés de discussió, elaboració i experimentació pràctica culmina a les Sisenes Jornades de Banyoles (24, 25 i 26 d'abril de 1987), en les quals s'aprova el document *Projecte de Zones Escolars per a l'Escola Rural*.²⁷ Un document que discuteixen i aproven un col·lectiu que aplegava més de dos-cents mestres.

El text de presentació del document és prou contundent a l'hora de definir el procés i remarcar la rellevància de les conclusions:

A les segones Jornades d'Escola Rural de Catalunya, celebrades a Tàrrrega (Urgell), es van presentar estudis econòmics que demostraven que, fins i tot econòmicament, s'aconsellava frenar les grans concentracions i mantenir les petites escoles.

25. Vegeu *L'escola dins el món rural: Actes de les IV Jornades d'Escola Rural (Valls, abril 1984)*. Es tracta de les actes de les jornades publicades per l'ICE de la UAB al maig de 1985.

26. Vegeu *V Jornades d'Escola Rural (La Seu d'Urgell, maig 1985): Conclusions*. Es tracta del dossier de les Jornades editat per l'ICE de la UAB i el Grup de Mestres de l'Alt Urgell-Cerdanya.

27. Vegeu *Projecte de Zones Escolars per a l'Escola Rural: Conclusions de les VI Jornades d'Escola Rural de Catalunya (Banyoles, 1987)*, editat per la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya (FMRP).

Després, a Sant Pere Pescador (Empordà) i Valls (Alt Camp) es va anar dibuixant amb més definició quina podria ser la resposta a la «concentració». Mestres de suport, mestres que bescanviaven per un temps els llocs de treball, etc., anaven confegeint el que a les V Jornades de la Seu d'Urgell va significar el primer document àmpliament debatut sobre els perfils d'una Zona Escolar, amb la base i la força que donen tres anys experimentant aquest model, sovint sense recursos suficients, i amb la realitat de més de vint zones rurals en funcionament arreu de Catalunya.²⁸

Ara, a Banyoles se li ha donat tota l'estructura necessària perquè la Zona Escolar sigui acceptada per la Conselleria d'Ensenyament com una seriosa alternativa a l'actual estat de l'Escola Rural.

En aquests moments el Departament d'Ensenyament té la paraula [...].

El document de Banyoles concretava clarament la definició de la zona escolar rural:

La Zona escolar abasta un conjunt d'escoles que, per la seva situació geogràfica, econòmica i cultural, s'estructuren com a ens escolar propi.

La Zona escolar és la unitat base d'organització i disposa d'uns recursos humans i materials propis, d'acord amb les característiques geogràfiques i les necessitats pedagògiques concretes de la zona.

Cada escola integrada a la Zona conserva les seves característiques pròpies però, a nivell organitzatiu i pedagògic, està estretament relacionada amb la resta d'escoles.²⁹

Es tractava, en definitiva, d'un model escolar basat en la coordinació, en el treball d'equip, en el projecte educatiu compartit i en la conservació de la pròpia identitat de cada escola. Un model que buscava l'equilibri entre el conjunt i les parts, entre la zona i el poble.

En la cloenda de les Jornades de Banyoles, el conseller d'Ensenyament Joan Guibert es va comprometre a enllestir i publicar el decret de constitució de les ZER. Una promesa que la lentitud de l'Administració va posposar fins l'any següent. Una lentitud que en el desplegament de la normativa es va convertir gairebé en paràlisi i va aparcar el reconeixement efectiu de les primeres zones fins l'any 1990.³⁰

28. En una il·lustració que acompanya l'article es pot resseguir el mapa de les zones rurals que funcionaven l'any 1987 arreu de Catalunya per iniciativa dels mestres, extret del document de les Jornades de Banyoles.

29. Document ja citat de les Jornades de Banyoles, p. 5.

30. Decret 195/1988, de 27 de juliol, sobre la constitució de zones escolars rurals per a centres públics d'ensenyament primari (DOGC de 19 d'agost de 1988). Completat amb l'Ordre de 31 d'octubre de 1988 de convocatòria del procés de constitució de les primeres quinze ZER i l'Ordre de 6 d'abril de 1990 d'establiment de les funcions dels òrgans de govern de les zones escolars rurals.

Paral·lelament al procés de desenvolupament de la ZER es va anar gestant la creació i la dinàmica del futur Secretariat d'Escola Rural de Catalunya, que s'inicia quan, a les Cinquenes Jornades de la Seu d'Urgell, l'any 1985, el Grup de mestres del Bages planteja la proposta de creació d'una Taula de grups d'Escola Rural integrada dins els Moviments de Renovació Pedagògica. En la primera reunió de la Taula de grups a Manresa, celebrada el mes de juny de 1985, hi assisteixen onze grups i s'hi proposa la sol·licitud d'entrevistes amb l'Administració per reivindicar i planificar les mesures necessàries per a la millora de la qualitat de l'escola rural.

L'any següent, els dies 14, 15 i 16 de novembre, es realitza una Trobada de mestres a Saifores en la qual es constitueixen diverses comissions de treball (zones escolars, properes jornades, etc.). En una de les comissions es debat la proposta sobre el Secretariat: composició, representativitat, funcions, reunions, finançament, etc. El Secretariat es vincula a la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica com a àmbit de treball. A partir d'aleshores se succeeixen diverses reunions del Secretariat a Vilafranca del Penedès, en les quals participen grups de mestres d'escola rural de Banyoles, Alt Urgell-Cerdanya, Urgell-Segarra, Bages, Berguedà, Osona, Baix Montseny, Montsant-Serra de Prades, Alt Camp, Alt i Baix Empordà, Priorat, Alt i Baix Penedès i Anoia. Les funcions del Secretariat queden establertes en la coordinació dels diversos grups, la representació del moviment d'escola rural, la reivindicació de millores davant l'Administració, l'animació i dinamització de les activitats i la formació dels mestres d'escola rural.

A través d'aquest procés i amb aquestes bases, el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya es converteix en un organisme que aplega i vertebrava els mestres d'escola rural i desplega una intensa activitat. Alguns exemples: 1987: reunions mensuals a Vilafranca; 1989: Jornades al Segrià de les comarques de Lleida; reunions per explicar les ZER a diferents comarques, etc.

Si bé el debat sobre el model organitzatiu va ocupar la major part del temps i l'esforç del moviment de mestres d'escola rural durant aquest període, no seria just menystenir altres elements que també conformaren la reflexió pedagògica centrada en el medi rural.

La definició del model d'escola o, millor dit, la construcció de la identitat de l'escola rural va anar prenent cos sota formes i perspectives diverses. L'impacte de l'estudi de Marina Subirats que ofería un retrat ajustat de la realitat de l'esco-

El reconeixement de les primeres ZER es va fer efectiu amb la Resolució de 9 d'abril de 1990 sobre la constitució de les primeres quinze ZER de Catalunya (DOGC de 18 d'abril de 1990). Les primeres quinze ZER van ser: De Bat a Bat, Llaromi, Font del Cuscó, Borredà-Vilada, El Moianès, Les Goges, Tramuntana, Cerdanya, Guiciverri, La Segarra, El Solsonès, Montsant-Serra de Prades, Riu Avall, Priorat Oest i Atzavara.

la rural catalana, publicat l'any 1983 i del qual ja hem parlat abans, va servir per aprofundir la perspectiva sociològica. Per això, quan l'autora participa a les Jornades de Valls de l'any 1984 per intentar respondre la pregunta «Quin ensenyament convé més a l'escola rural?»,³¹ porta el debat i la reflexió al terreny de la sociologia de l'educació i situa el problema en clau de relacions entre escola i societat rural, entre cultura escolar i cultura rural. Segons el seu punt de vista ja no es tractava només de construir una identitat escolar diferenciada de l'escola urbana, sinó també de respondre a les noves necessitats d'unes societats anomenades rurals, cada vegada més diverses. L'anàlisi de les funcions de l'escola, manllevant alguns termes de la perspectiva marxista, li permet concloure el paper important de l'escola en la «recomposició de les formes de vida rurals» i, per tant, de reivindicar una escola que, per dir-ho d'una manera planera, deixi de jugar a la contra i s'avanci a les necessitats del seu temps. La identitat de l'escola rural es definia, doncs, per la seva capacitat i necessitat de transformar el medi que l'envoltava, és a dir, el medi rural.

L'altra cara de la reflexió pedagògica quedava emmarcada per la didàctica, i el dibuix que s'hi plasmava portava tots els colors de la pedagogia activa. No era estrany en una trajectòria paral·lela al gruix de la renovació pedagògica catalana que bevia constantment de les fonts de l'Escola Nova. En aquest context, les estratègies didàctiques i les corresponents experiències que es desenvolupaven aplicaven amb rigor els plans de treball, els centres d'interès, la globalització, els materials sensorials, els blocs lògics, la correspondència escolar, el treball per projectes, la impremta a l'escola, l'aprenentatge per descobriment i altres tècniques que ompliren la pràctica educativa de l'escola rural amb les pedagogies de Dewey, Montessori, Decroly, Kilpatrick, Freinet, Piaget i altres noms il·lustres.

Per aquesta via, la reflexió pedagògica que arribava des de la didàctica oferia un tret de progressiva continuïtat (la influència de la pedagogia activa) en l'evolució de l'escola rural al llarg de la dècada de 1980. Una continuïtat amb la tradició que s'havia encetat en els anys anteriors. En canvi, ja hem analitzat que la política educativa quedava marcada pel canvi de rumb experimentat amb l'aturada de les concentracions escolars i, també, per la indefinició i la lentitud que l'Administració educativa sempre imposa en tot procés de canvi. Una prova més que ens recorda i ens alerta, com ja feia Rosa Sensat l'any 1933, del perill d'institucionalitzar la renovació.³²

31. Vegeu M. SUBIRATS, «Quin ensenyament convé més a l'escola rural?», a *L'escola dins el món rural: Actes de les IV Jornades d'Escola Rural (Valls, abril 1984)*, Bellaterra, ICE de la UAB, 1985, p. 34-43.

32. Vegeu R. SENSAT, «El perill d'institucionalitzar la renovació. Reflexions sobre el moment actual de la nostra escola pública», a *L'Escola Nova catalana 1900-1939*, Vic, Eumo, 1992, p. 207-219.

Sens dubte, però, la síntesi del període 1980-1989 està marcada per la zona escolar rural, el model organitzatiu i pedagògic que, sorgit en el si del moviment de mestres del Secretariat d'Escola Rural i incorporat més tard als organigrames administratius, va transformar de dalt a baix el mapa de l'escola rural de Catalunya, va reforçar el seu valor educatiu i va millorar-ne la qualitat.

La zona escolar rural va suposar el trencament de l'aïllament tradicional de l'escola i el mestre rural, va permetre noves perspectives de treball en equip per als mestres, va aportar possibilitat de més i millors serveis i de més recursos, va ampliar els claustres amb la presència de mestres especialistes i de suport, va fer possible la continuïtat del projecte educatiu malgrat els canvis i va afavorir l'intercanvi i interacció entre els nens i nenes. En definitiva, amb el nou model pedagògic i organitzatiu s'obria la porta per a la superació dels inconvenients i desavantatges que havien marcat l'evolució anterior de l'escola rural.

Tercera etapa (1990-1998): de l'impacte de la LOGSE al balanç de la Molina

El moviment de mestres d'escola rural trenca l'intens ritme de celebració de jornades (una cada any entre 1983 i 1987) i les Setenes Jornades se celebren al Vendrell-Coma-ruga sota el lema d'un tema estrella de l'any 1990, l'any de la LOGSE: *L'aplicació de la Reforma a l'escola rural*.³³ L'objectiu és analitzar les línies bàsiques d'adequació de l'escola rural en el marc de la nova llei que ordenava el sistema educatiu espanyol. Els temes a debat dels cent cinquanta participants són:

- l'educació infantil;
- l'educació obligatòria;
- la formació del professorat.

Les Jornades posen al descobert les mancances de l'escola rural per afrontar l'aplicació de la reforma i les conclusions plantegen el debat de la dotació de recursos i de composició de la plantilla de mestres. Joan Domènech, aleshores president de la Federació de MRP de Catalunya, ho expressa clarament en la presentació de la publicació de les conclusions de les Jornades: «[...] L'aplicació de la reforma a l'escola rural vol un augment considerable de recursos. La reforma és més cara en aquestes zones que en altres de més concentració. I, per exemple, el perill que la secundària obligatòria s'allunyi dels nuclis rurals i es desvinculi definitivament del primer tram de l'ensenyament obligatori, és evident. O que els Plans de formació no compensin el desequilibri [...]».

³³. Vegeu *L'aplicació de la Reforma a l'escola rural: Conclusions de les VII Jornades d'Escola Rural*, editat pel Secretariat d'Escola Rural de Catalunya i la FMRP, 1990.

La necessària reflexió sobre l'aplicació de la LOGSE en el medi rural encetà una lluita enfront de l'Administració educativa que cristal·litzarà formalment en els acords de juliol de 1997, signats entre els sindicats i el Departament d'Ensenyament, però que va costar d'implantar pel que fa al compliment absolut d'allò pactat: la configuració de les plantilles en les ZER i la dotació de recursos.

De fet, les Setenes Jornades de l'any 1990 són de les més productives en reclamacions i en propostes concretes que la nova ordenació del sistema educatiu feia evidents.³⁴ La tasca del moviment de mestres, de deu anys ençà, havia donat els primers fruits legals. L'Administració havia reconegut una feina i una trajectòria i es reconeixia un model elaborat des de la pràctica i reflexionat de forma crítica i participativa. Des del punt de vista de l'organització escolar, un salt qualitatiu molt important, potser el més rellevant dels darrers anys on tot sembla que està inventat. Però l'aplicació de la reforma educativa de la LOGSE plantejava dubtes i inquietuds, i posava sobre la taula noves necessitats de l'escola rural que no escapaven al Secretariat d'Escola Rural.

Els anys noranta són anys de transformacions importants en el món rural. La ruralitat tradicional molt més homogènia deixa pas definitivament a una ruralitat moderna o postmoderna completament heterogènia, fragmentada i diversa.³⁵

El «rural» és una marca que està de moda i l'escola rural és més present en els àmbits educatius i pedagògics. El Secretariat desplega una tasca de seguiment del procés d'implantació de les ZER. Una tasca de divulgació del model, d'intercanvi d'experiències i de reflexió i revisió constants, conscient que l'escola rural ha de guanyar la batalla de la pròpia supervivència en el terreny de la qualitat.

L'any 1991, Moià i la Llacuna són seus de dues trobades pedagògiques sobre el projecte educatiu i la informàtica. L'any 1993, les conclusions de les Vuitenes Jornades de Cervera³⁶ representen un primer balanç de l'aplicació del model ZER, però també una reflexió sobre l'ordenació de l'escola rural a Catalunya i les perspectives de futur. L'etapa 3-12 era un marc diferent del que havia vist néixer les ZER i calia analitzar la nova situació. L'intercanvi d'experiències (la fira de material didàctic) torna a fer evident el progrés qualitatiu de la renovació pedagògica a l'escola rural. Finalment, les mateixes jornades reflecteixen àmpliament les transformacions del món rural a les quals ens hem referit, tal com queda plasmat

34. Vegeu J. FEU, «Les demandes i propostes dels mestres en el decurs de les nou Jornades d'Escola Rural de Catalunya (1979-1996)», a *Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*, Vic, Eumo, 1997, p. 343-351.

35. Vegeu J. FEU, «La transformació del món rural: el sentit de l'escola rural en un món que es desruralitza», *Temps d'Educació*, núm. 20 (2n semestre 1998), p. 287-314.

36. Vegeu «VIII Jornades d'Escola Rural: Conclusions», *Temes de Renovació Pedagògica*, núm. 10 (maig 1993).

en la ponència marc de Xavier Campillo sobre les perspectives del món rural en el context europeu.

L'any 1995, el Consell Escolar de Catalunya organitza a Lleida, el 16 de desembre, una jornada sobre «Present i futur de l'escola rural». Amb un notable èxit d'assistència (425 persones inscrites), les jornades són una mostra de la presència de l'escola rural i el Secretariat d'Escola Rural en l'educació catalana.

La dècada dels noranta veu néixer també algunes realitats importants influïdes directament o indirectament pel Secretariat d'Escola Rural:

— La celebració de jornades temàtiques o de comarques sobre l'escola rural: I Jornades de Zones Escolars Rurals del Priorat (1992); I i II Jornades d'Escola Rural de les Comarques Gironines (1992 i 1994); Seminari d'Escola Rural de les Comarques Gironines (a partir de 1991).

— La constitució del Grup Interuniversitari d'Escola Rural (1995): un grup de treball format per professorat de les facultats d'educació de les universitats catalanes. L'activitat d'aquest grup va possibilitar les Jornades d'Escola Rural per als estudiants de mestre (1996)³⁷ i la concreció d'una proposta per treballar l'escola rural dins la formació inicial dels mestres (1998).³⁸

La publicació del llibre *Trabajar en la escuela rural*, editat per la Confederación de Movimientos de Renovación Pedagógica amb l'activa participació d'un grup de mestres catalans en nom del Secretariat d'Escola Rural, l'any 1998, constitueix una bona mostra de la vitalitat de la renovació pedagògica a l'escola rural i una eina per a la formació dels mestres.³⁹ El llibre també ofereix una acurada radiografia dels temes centrals del debat i la reflexió sobre l'escola rural: la relació de l'escola amb el medi rural, l'escola rural en el context espanyol, europeu i internacional, l'organització de l'escola en el medi rural, el treball didàctic a l'aula, la formació del mestre, el projecte educatiu i l'organització i planificació del currículum. Tot un manual sobre l'estat de la qüestió de l'escola rural a finals del segle xx.

Quan el mateix any 1998, el Secretariat d'Escola Rural es planteja les Desenes Jornades com una oportunitat per fer balanç dels deu anys del decret de les ZER,

37. Les primeres jornades adreçades als estudiants de mestre es van celebrar a Vic l'any 1996. Des d'aleshores s'han continuat realitzant amb periodicitat anual en diferents indrets de les comarques de Catalunya. La primavera del 2005 es van celebrar les X Jornades a la Seu d'Urgell.

38. Es tracta d'un document elaborat pels membres del Grup Interuniversitari amb l'objectiu d'aconseguir la presència de l'escola rural en els plans d'estudi de la diplomatura de mestre. El document presenta propostes temàtiques, acompanyades de bibliografia, per als programes de diferents assignatures troncales de la carrera (teories i institucions contemporànies de l'educació, sociologia de l'educació, didàctica general i organització escolar) i per a una assignatura optativa d'història de l'educació a Catalunya.

39. Vegeu *Trabajar en la escuela rural: ¿Trabajar en la escuela rural?: ¡Trabajar en la escuela rural!*, Madrid, FMRP, 1998.

planaven més ombres que llums en l'anàlisi de la política educativa que aplicaven els responsables del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. D'ençà de l'aplicació de la LOGSE, la política educativa catalana en l'àmbit rural es caracteritzava per l'excessiu reglamentisme, per la uniformització i l'homogeneïtzació derivades de l'extensió d'un model únic que tractava per igual totes les escoles i totes les zones, i per l'absència d'un mapa de l'escola rural de les comarques catalanes com a instrument de planificació. De fet, el Reglament Orgànic de Centres (ROC), un decret de l'any 1996, havia desvetllat inquietuds i alarmes pel tractament uniformitzador i reglamentista que feia de la realitat de l'escola rural (de forma col·loquial, es parlava d'un autèntic «cop de roc») i havia esdevingut un dels eixos del debat de les Novenes Jornades de Sant Pere de Vilamajor, al Baix Montseny, el mateix any 1996 de la seva promulgació.

El balanç que va fer-se en les X Jornades d'Escola Rural, les Jornades de la Molina de l'any 1998, tenia l'objectiu de detectar els canvis esdevinguts al llarg dels deu anys del Decret sobre les zones escolars rurals, d'analitzar el procés seguit, tant per les mateixes zones, com per l'organisme que —almenys en gran part— les ha fet possibles: el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya.⁴⁰ La valoració, globalment positiva, presentava les ZER com a models d'organització molt vàlids que restaven supeditats en el propi funcionament a dos factors:

— La lentitud administrativa per desplegar acords i compromisos, una insuficiència de recursos de tipus material important en alguns casos i una legislació encara poc adaptada a les característiques de la societat i de l'escola d'àmbit rural.

— La diferenciació entre aquelles ZER que estan fortament consolidades, que en molts casos van néixer d'una experiència acumulada, que ja presentaven una cohesió i un treball pedagògic de molt de temps, i les que estan en procés de consolidació.

Les Jornades de la Molina també van servir per fer balanç de la trajectòria del Secretariat en una sessió nocturna concorreguda i participativa de la qual aquest treball escrit és hereu directe. També van servir per incorporar a la tasca del Secretariat tots els sectors de la comunitat educativa. Una línia encetada en èpoques anteriors i assajada amb èxit en el Secretariat extraordinari del 9 de maig de 1998 a Avinyonet del Penedès, on assistiren municipis, FAPAC i sindicats amb l'objectiu d'implicar tota la comunitat educativa en uns objectius que, fins aleshores, havien estat compartits només pel moviment i els grups de mestres.

Amb el canvi de segle el Secretariat es va tornar itinerant en les seves reunions i la tradicional reunió trimestral d'Avinyonet del Penedès es desplaçà a poblacions

40. Vegeu «Balanç de 10 anys de zones escolars rurals. Resum de les X Jornades d'Escola Rural de la Molina, 1998», *Temes de Renovació Pedagògica*, núm. 20 (maig 1999).

de les diverses comarques de la geografia catalana. L'activitat, però, segueix igualment constant i persistent en el treball en tres direccions (l'esperit de la Molina) ratificat a la trobada de Vic el 7 de setembre de 1999, on es presenta el document de conclusions de les X Jornades:

- el treball pedagògic,
- l'exigència de millores a l'Administració,
- l'apropament a tota la comunitat educativa (sindicats, FAPAC, ajuntaments, etc.).

El final de segle oferia una imatge numèrica de l'escola rural a Catalunya molt més positiva que les xifres resultants de les concentracions escolars que hem aportat a l'inici de l'article. Les dades del curs 2000-2001⁴¹ presenten una realitat molt allunyada del que hauria pogut ser un sector residual del sistema educatiu:

	Núm.	Escoles	Alumnes	Mestres	Itinerants
ZER	103	390	11.927	1.164	420
Agrupaments	13	31	1.584	146	29
Escoles sense agrupar	23	1.334	143		
Totals	444		14.845	1.453	449

El repàs històric d'aquest darrer període no seria complet sense aturar-nos a resseguir les línies de la reflexió pedagògica que orienten la pràctica educativa.⁴²

L'escola rural, com tota l'educació obligatòria de Catalunya, no escapà pas a la irrupció de la pedagogia psicològica del constructivisme que va orientar la planificació didàctica i la pràctica educativa a les aules. Aquest, però, és un tret general que no comportà, o almenys no en tenim prou constància, cap aspecte diferenciador de la manera d'ensenyar a l'escola rural. En canvi, el debat al voltant de la reforma educativa de la LOGSE i els nous temes emergents de la dècada dels noranta comportaren reflexions en l'àmbit de la concreció del currículum (què cal ensenyar a l'escola rural?) i en la planificació d'alguns continguts didàctics: la informàtica i la telemàtica, la música, la llengua estrangera, l'educació física (és a dir, les àrees dels especialistes que eren els mestres itinerants) o els eixos transversals.

41. Font: Servei de Programes Educatius - Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

42. Per completar l'anàlisi es poden consultar els diferents monogràfics publicats per les revistes pedagògiques de més difusió entre la comunitat educativa: *Cuadernos de Pedagogía*, *Guix*, *Aula de Innovación Educativa*, *Perspectiva Escolar*, *Revista de Educación* i *Temps d'Educació*, que estan referenciades en la bibliografia que complementa aquests articles monogràfics d'*Educació i Història*.

En aquests anys es detecta un descobriment dels valors «rurals», no només en allò que significa de redescobriment de la natura i el camp enfront de la massificació de la vida a les ciutats, sinó també en una nova mirada cap als avantatges de la mesura humana d'una escola petita. Podríem dir que hem passat del «com més gran millor» a «el petit té més possibilitats»: la petita comunitat, la proximitat, les relacions personals,... Sense oblidar el debat sobre la identitat de l'escola rural que se centrava en la necessitat de definir les funcions d'una escola situada en un medi cada cop menys rural.⁴³ En un sentit semblant caldria valorar algunes aportacions referides al perfil del mestre rural i la seva formació inicial i permanent.⁴⁴

Aquesta escola a la mesura humana que és l'escola rural oferia notables possibilitats en l'aplicació d'alguns principis metodològics claus en la pràctica escolar de la dècada dels noranta: l'alumne com a centre del procés educatiu, l'entorn com a centre d'interès, la importància del procés de socialització, el tractament de l'heterogeneïtat i la diversitat de l'aula, l'autonomia de l'alumne i la globalització. Uns principis per als quals en força aules d'escola rural s'havien assajat fórmules d'aplicació prou fiables que continuaven sent vàlides en el nou context: els plans de treball, les assemblees de classe i d'escola, les conferències, els projectes de treball, etc. Al capdavall, quan la mateixa escola graduada assajava models d'agrupaments flexibles per afrontar l'heterogeneïtat de l'aula i trencava la rigidesa de la graduació, no hi havia massa raons pedagògiques per no acceptar la idoneïtat de la realitat de l'aula multinivell com a excel·lent laboratori de pedagogia pràctica.

Aquest ràpid repàs dels temes de reflexió pedagògica no pot oblidar-ne un que, si bé no és pas nou, es planteja amb profunditat perquè té interconnexions amb molts aspectes de l'activitat educativa. Es tracta de la relació entre escola i territori.⁴⁵ Aquesta reflexió, que alguns han valorat com una nova versió de l'arrelament de l'escola al medi, ha aportat en el terreny de la pràctica algunes interessants experiències, com ara les comunitats d'aprenentatge en l'àmbit rural.⁴⁶ Però potser el més important és que ha obert noves perspectives de treball en el medi

43. Vegeu a tall d'exemple l'article de J. M. del BARRIO, «¿Existe la escuela rural?», *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 251 (octubre 1996), p. 85-86; i també l'article ja citat de J. FEU, «La transformació del món rural: el sentit de l'escola rural en un món que es desruralitza», *Temps d'Educació*, núm. 20 (2n semestre 1998), p. 287-314.

44. Vegeu J. SOLER, «Aprender a ser mestre a l'escola rural», *Perspectiva Escolar*, núm. 233 (març 1999), p. 19-29.

45. La temàtica fou abordada des de diverses perspectives en un monogràfic de la revista *Temps d'Educació* sota el títol *Educació i territori*, coordinat per Roser Boix, al núm. 26 (2n semestre 2001 - 1r semestre 2002).

46. Vegeu L. MARTÍ, «Todos enseñan, todos aprenden. Una comunidad de aprendizaje en el medio rural», *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 290 (abril 2000), p. 14-19.

rural: l'educació més enllà de l'escola, l'obertura de l'escola a la comunitat, la formació al llarg de la vida també en el medi rural, etc.

La síntesi de l'evolució de l'escola rural a Catalunya al final del segle xx s'hauria de fer destacant el procés d'implementació i consolidació de les zones escolars rurals en el nou escenari del sistema educatiu i el marc curricular de la LOGSE. La política educativa, tendint clarament a la uniformització, no ajudà al desplegament de totes les potencialitats del nou model i ofegà les iniciatives més renovadores que havien estat a la base del disseny de les mateixes zones escolars. Aquest fet i el paisatge didàctic i pedagògic de perfil psicològic, pintat pel constructivisme imperant a la dècada dels noranta, marcaren profundament el temps de balanç, de reflexions i de perspectives de futur que el moviment de mestres d'escola rural, com tots els altres moviments pedagògics i, àdhuc, socials i culturals, va encarar en el tombant de segle.

Epíleg: algunes lliçons de la història per construir l'educació del segle xxi en el medi rural

La necessitat de posar límits temporals en un article d'història de l'educació ens obliga a tancar l'anàlisi en el trànsit del segle xx al segle xxi. En aquest cas, com passa sovint, la data del 2000 no és més que un punt i seguit per a un procés que segueix evolucionant en una direcció paral·lela a la que acabem d'analtzar.

D'ençà del balanç de les Jornades de la Molina de l'any 1998, s'han succeït tres edicions més de les jornades del Secretariat d'Escola Rural de Catalunya, a Torroella de Montgrí, a l'Espluga de Francolí i a Berga,⁴⁷ que s'han centrat en la reflexió educativa al voltant de tres grans àmbits, com són la gestió i el funcionament de la ZER, la pràctica educativa i les relacions amb l'entorn. De fet, els temes ja s'havien esbossat en alguns treballs que, a més de fer balanç, apuntaven cap a les perspectives i els reptes del nou segle: la innovació i la qualitat, la participació i la comunicació, l'autonomia de l'escola i de la ZER, la formació inicial i permanent del mestre, la formació al llarg de la vida en el medi rural i la continuïtat del Secretariat d'Escola Rural.⁴⁸

47. Les tres darreres edicions de les Jornades del Secretariat han estat: les XI Jornades de Torroella de Montgrí (29 i 30 de juny de 2001), les XII Jornades de l'Espluga de Francolí (27 i 28 de juny de 2003) i, finalment, les XIII Jornades de Berga (30 de juny i 1 de juliol de 2005).

48. Vegeu R. BOIX, J. FEU i J. SOLER, «Perspectives i reptes a l'escola rural de la Catalunya del segle xxi», a J. MALLART, M. TEIXIDÓ i C. VILANOÜ (ed.), *Repensar la pedagogia, avui*, Barcelona i Vic, Societat Catalana de Pedagogia i Eumo, 2001, p. 97-108.

En el moment d'escriure l'epíleg d'aquest article, davant les incerteses d'una política educativa encara molt indefinida, el moviment de mestres de l'escola rural de Catalunya s'esforça per obrir nous camins (el poble educador, l'escola inclusiva, els alumnes de famílies immigrants, la zona educativa 0-18, etc.) i, sobretot, per obrir-se i aplegar nous actors protagonistes de les transformacions del medi rural. És tot un senyal que el Congrés del Món Rural'06 que actualment es desenvolupa a Catalunya hagi previst i programat dos fòrums per al diàleg «Educció i món rural». El primer, celebrat a Lleida el dia 12 de novembre de 2005, va abordar la problemàtica de l'educació i de l'escola davant la nova realitat sociològica dels pobles petits. En el segon, a Girona el dia 11 de febrer de 2006, és previst de revisar els itineraris educatius dels infants i joves de l'escola rural; en síntesi, l'itinerari 0-18 i l'itinerari de la formació al llarg de la vida. En el fons el debat continua molt centrat en el terreny de les identitats de l'escola i l'educació en el medi rural, davant les ràpides i sobtades transformacions actuals (els moviments migratoris, la diversitat cultural, el creixement i/o el despoblament, etc.).⁴⁹

Serà bo no perdre de vista ni desaprofitar algunes lliçons que la història de l'educació en el medi rural ens pot aportar per al present i per al futur. El passat d'aquests trenta anys del segle xx que acabem d'analitzar n'és ple, com també altres passats que tenim prou estudiats. Una de les lliçons útils podria ser l'evidència que l'educació i l'escola avancen quan els actors educatius treballen plegats. Una altra lliçó seria que la innovació i la renovació pedagògica són possibles malgrat les polítiques educatives de signe advers. Tot això, sense oblidar-nos mai que l'educació necessita la pedagogia, la del passat i la del present.

49. Les reflexions actuals sobre la identitat de l'escola i l'educació rurals s'apunten en articles com el de J. FEU, «La escuela rural: apuntes para un debate», *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 327 (setembre 2003), p. 90-94.